

Мартін Гайдеггер

Дорогою до мови

ДОРОГОЮ ДО МОВИ

MARTIN HEIDEGGER

**UNTERWEGS
ZUR
SPRACHE**

МАРТИН ГАЙДЕГЕР

ДОРОГОЮ ДО МОВИ

Переклад з німецької
Володимира Кам'янця

ББК 87.224.2

УДК 1:81

Г 14

Мартін Гайдеггер. Дорогою до мови / Переклав з нім. Володимир Кам'янець. – Львів: Літопис, 2007. – 232 с.

До видання ввійшло шість праць відомого німецького філософа Мартіна Гайдегера про мову, які він написав та оприлюднив між 1950 і 1959 роками, коли знову повернувся до викладання й активної публічної діяльності. У цих текстах автор зосередився на різних аспектах взаємозв'язку мови і буття, поезії та філософії, мови і мовлення.

Для філософів, філологів, усіх, хто цікавиться проблемами Мови.

Науковий консультант

Михайло Мінаков

Редактор

Мирослава Прихода

Це видання здійснено за фінансової та експертної підтримки
Міжнародного фонду “Відродження” в рамках спільної програми
з Центром розвитку видавничої справи Інституту відкритого
суспільства – Будапешт

Sponsored by the International Renaissance Foundation in the frames of
joint program with the Center for Publishing Development of
the Open Society Institute – Budapest

Verlag Günther Neske

© 1959 J.G. Cotta'sche Buchhandlung
Nachfolger GmbH, Stuttgart

© Володимир Кам'янець,
український переклад, 2007

© Михайло Москаль,
проект обкладинки, 2007

© Літопис, 2007

ISBN 966-7007-65-5

ШЛЯХ ДО МОВИ

На початок послухаймо слово Новаліса. Воно написане в тексті, який він назвав *Монолог*. Заголовок спрямовує до таємниці мови: вона мовить єдино й самотньо сама з собою. Одне речення з тексту звучить: «Якраз своєрідності мови, того, що вона зайнята тільки сама собою, – того ніхто не відає.»

Якщо те, що було щойно сказано, розглядати як наслідок висловлювань про мову, то воно залишиться в ланцюгу недоведених, не здатних до наукового доведення тверджень. А якщо, на відміну від цього, пізнатимемо шлях до мови з того, що разом із цим шляхом прямує дорогою, тоді може з'явитися враження, в якому мова нам одразу ж видастися чимось дивним.

Шлях до мови – звучить так, начебто він десь дуже далеко від нас, десь там, куди ми лише мали б вирушати. А чи потрібен якийсь шлях до мови? Ми ж бо за давнім ученням – ті істоти, що здатні говорити, а тому вже маємо мову. Та й здатність говорити – це не *єдина* здатність людини. Здатність говорити окреслює людину як людину. Це окреслення містить обрис її сутності. Людина не була б людиною, якби їй було відмовлено говорити неперервно, повсюдно, щодо всього, у найрізноманітніших варіаціях і здебільшого невиражено у «воно є». Позаяк мова дає таку змогу, то людська сутність – у мові.

Отож ми насамперед у мові й при мові. У шляхові до неї немає потреби. Та й шлях неможливий, якщо ми вже там, куди він нас має вести. А чи ми там? Чи ми настільки в мові, що пізнаємо її сутність, її як мову мислимо, вслухаючись у властиве мови, його чуємо? Чи ми вже, до того ніяк не докладаючись,

перебуваємо в близькості мови? А чи шлях до мови як мови найдовший, що його можна мислити? Він не лише найдовший, а й усіяний перешкодами, які виходять із самої мови, тільки-но ми, не розглядаючись урізnobіч, спробуємо помислити над мовою і вдуматися у її властиве?

Відтак ми наважуємося на щось особливe, яке опишемо так: *Мову як мову підвести до мови*¹. Звучить наче формула. Вона має слугувати нам провідною ниткою на шляху до мови. Слово «мова» формула вживає тричі, кажучи щоразу інше і водночас те ж саме. Це те, що роз'єднане з єдиного, у що властиве мові полягає, утримує разом. Спершу формула, звичайно, вказує на сплетіння зв'язків, у яке ми вже й самі вплетені. Намір іти шляхом до мови вплетений у мовлення, яке хотіло б мову якраз і виплутати, щоб представити її як мову й висловити представлене, що водночас засвідчує те, що мова нас самих уплутала в мовлення.

Це сплетіння, що повідомляє формулу шляху, називає визначену наперед місцину, в якій мусять побути не лише серія цих лекцій, а й усе мовознавство, всі теорії мови і мовна філософія, всяка спроба помислити над мовою.

Сплетіння стискає докупи, звужує й закриває всі прямі отвори у сплетеному, що його не можна побачити наскрізь. Водночас те сплетіння, що називає формулу шляху, – це особиста справа мови. Тому ми й не сміємо відводити очей від цього сплетіння, що, як здається, все стискає в клубок, що його нізащо не вдастся розплутати. Наші роздуми ця формула має, радше, змушувати, щоб вони це сплетіння спробували хоч і не ліквідувати, проте розв'язати так, щоб воно дало змогу зазирнути у вільний взаємозв'язок стосунків, які називає формула. Може, це сплетіння пронизане стрічкою, що в дивовижний спосіб звільняє мову в її своєрідне. Оцю стрічку, що звільняє, у сплетінні мови й належить пізнати.

¹ В оригіналі – Die Sprache als die Sprache zur Sprache bringen. У цій Гайдеггеровій фразі є стійке словосполучення (etwas) zur Sprache bringen, що з нім. означає «завести мову (про щось)». Тому цю фразу можна розуміти і як «Завести мову про мову як мову», що в деяких місцях подальшого тексту так і є. (Прим. перекладача)

Лекція, що обдумує мову як інформацію, будучи змушеною мислити інформацію як мову², те відношення, що стикається в себе у зворотному напрямку, називає круговертю, до того ж неуникненною, хоча й доречною. Круговерт – це особливий випадок цього сплетіння. Круговерт має сенс, бо напрямок і спосіб обертання мови визначає рух у ній самій. Характер і дієвість цього руху ми хотіли б пізнати з самої мови, зосередившись на сплетінні.

Як нам це вдастся? А так, що ми весь час триматимемось того, що повідомляє формула шляху: Мову як мову підвести до мови.

Що чіткіше покаже себе мова у своїй своєрідності, то значущішим буде шлях до мови в дорозі для неї самої, то значніше зміниться сенс формули шляху. Вона позбудеться свого формального характеру, несподівано стане безгучним відголосом, що дасть нам змогу почути невеличку частку своєрідного мови.

I

Мова: ми маємо на увазі мовлення, знаємо його як нашу діяльність і віримо в нашу здатність до цього. А все ж таки це не непорушне володіння. Якась людина від здивування чи зі страху втрачає мову. Вона лише дивується й охоплена страхом. Вона більше не мовить: вона мовчить. Хтось через нещасний випадок втрачає мову. Він більше не мовить. Він і не мовчить. Він – німий. До мовлення належить роздільне озвучування, нехай ми його втілюємо – у мовленні, або якщо ні – у мовчанні, або нездатні на це – в онімінні. До мовлення належить роздільно-голосове озвучування. Мова виявляє себе у мовленні як залучення мовних інструментів, що ними є: рот, губи, «паркан» зубів, язик, горло. Про те, що мову з давніх часів уявляють, виходячи безпосередньо з цих явищ, свідчать назви, що їх європейські мови дали самі собі: γλῶσσα, lingua, langue, language. Мова – це язик, це – говор³.

² Пор. прим. на с. 229–230. У наведений там серії лекцій К. Ф. фон Вайцзекер говорив на тему: *Мова як інформація*.

³ Нім. Mundart – складний іменник, перша основа якого Mund- означає «рот». (Прим. перекладача)

Арістотель на початку однієї праці, що згодом одержала назву περὶ ἐρμηνείας, de interpretatione, Про інтерпретування, каже таке:

«Ἐστι μὲν οὖν τὰ ἐν τῇ φωνῇ τῶν ἐν τῇ ψυχῇ παθημάτων σύμβολα, καὶ τὰ γραφόμενα τῶν ἐν τῇ φωνῇ. καὶ ὡσπέρ οὐδὲ γράμματα πᾶσι τὰ αὐτά, οὐδὲ φωναῖς αἱ αὐταῖ· ὃν μέντοι ταῦτα σημεῖα πρώτων, ταῦτὰ πᾶσι παθήματα τῆς, φυχῆς, καὶ ὃν ταῦτα ὄμοιώματα πράγματα ἥδη ταῦτά.»

Цей текст можна достатньо чітко перекласти, хіба що ретельно розтлумачивши його. Достатньо вдатися до тимчасового заходу. Арістотель каже:

«Отож те, що в голосовому озвучуванні (відбувається), – це показування того, що є пережитого в душі, а написане – це показування голосових звуків. І так, як письмо не в усіх (людів) однакове, отак і голосові звуки неоднакові. А що ці (звуки й письмо) показують, то це однакові в усіх (людів) переживання душі, і речі, з яких ці (переживання) утворюють приблизні відображення, так само однакові.»

Переклад розуміє σημεῖα (те, що показує), σύμβολα (те, що тримає одне з одним) і ὄμοιώματα (те, що прирівнює) цілковито виходячи з показування в сенсі уможливлення з'яви, що своєю чергою полягає в розутаемничуванні (ἀλήθεια). Зате переклад упускає різноманітність наведених способів показування.

Текст Арістотеля містить зріло-мудре казання, що робить видимим ту класичну будову, що в ній утаємнчена мова як мовлення. Літери показують звуки. Звуки показують переживання в душі, а переживання показують речі, що їх стосуються і в них відображаються.

Підсилення будови утворює і тримає показування. Воно в різноманітний спосіб, розкриваючи й покриваючи, зумовлює появу чогось, дає змогу почуті та, що з'являється, й опрацювати почуте. Зв'язок показування і того, що воно показало, який ніколи не виходить суто з нього самого й зі свого походження, перетворюється згодом на відношення між знаком і тим, що він позначає. А про існування цього відношення просто собі домовились. У час розквіту грецької культури знак розумі-

ють, виходячи з показування. Від часів еллінізму (стойків) знак вольовим рішенням перетворюється на інструмент до позначення, через що уявлення про один предмет спрямовується на інший. Позначення – це вже не показування в сенсі уможливлення з'яви. Перетворення знака з того, що показує, на те, що позначає, криється в зміні сутності істини⁴.

Від часів еллінізму суще розуміють як присутнє. Позаяк мова є, то вона, відоме здавна мовлення, належить до присутнього. Мову виводять із мовлення з огляду на роздільні звуки, носії значення. Мовлення – один із видів людської діяльності.

Попри численні варіації це представлене тут лише у загальних рисах уявлення про мову сторіччями було провідним і визначальним у європейському мисленні. Погляди на мову, започатковані в грецьку давнину, успадковані різноманітними шляхами, сягають свого апогею в роздумах про мову Вільгельма фон Гумбольдта, останні з яких викладені у великому вступі до його праці про мову каві на острові Ява. За рік після смерті брата Александр фон Гумбольдт видав вступ окремим виданням під назвою: *Про відмінність структури людських мов та її вплив на духовний розвиток роду людського*. (Берлін, 1836)⁵. Відтоді й дотепер ця праця з усіма за і проти, визнана чи замовчувана, визначає все подальше мовознавство й філософію мови.

Кожен слухач спроб цієї серії лекцій мав би продумати й прояснити собі дивну, важко передбачувану, в своїх основних поняттях часто непевну і все ж захопливу працю Вільгельма фон Гумбольдта. Завдяки цьому нам усім був би відкритий спільний кругозір, щоб кинути поглядом у мову. А його бракує. Із цим недоліком нам доведеться змиритися. Достатньо, щоб ми про нього не забували.

«Артикульований звук», за Вільгельмом фон Гумбольдтом, – це «основа і сутність всякого мовлення...» (Про відмінність, § 10, с. 65). У § 8, на с. 41 своєї праці Гумбольдт карбує ті

⁴ Пор. Платонове вчення про істину. 1947 р. (спершу опубліковане в *Geistige Überlieferung*, ч. II., 1942 р., с. 96–124).

⁵ Наступні цитати наведено за новим анастатичним виданням Е. Васмута (1936 р.).

тверждення, які хоча й часто наведені, але рідко продумані, продумані, властиво, з єдиного огляду на те, як вони визначають Гумбольдтовий *Шлях до мови*. Ці твердження звучать: «Мова у своїй справжній сутності – це щось незмінне і щоміті *мінливе*. Навіть її збереження в письмі – це лише неповне, муміс-подібне зберігання, яке знову ж таки потребує пошуку живого донесення до чуттевого. Вона сама – не витвір (ергон), а діяльність (енергія). Тому її справжнє визначення може бути лише генетичним. Вона – це, властиво, вічно повторювана *праця духа* над тим, аби *артикульованому звукові* надати здатності висловлювати *думку*. Грубо кажучи, це – визначення всякого *мовлення*; але насправді й по суті лише сукупність цього мовлення можна вважати *мовою*.»

Тут Гумбольдт каже, що сутнісне мови він убачає в мовленні. А чикаже він, чим інтерпретована отак мова є як мова? Чи він заводить мову про мовлення як про мову? Ми навмисне зоставимо ці питання без відповіді, але звернімо увагу на таке:

Гумбольдт уявляє мову як особливу «працю духа». Керований цим поглядом, він іде вслід за тим, чим себе мова показує, тобто що вона є. Це що-буття називають сутністю. Тільки-но ми простежимо й визначимо межі праці духа щодо його мовних можливостей, ця сутність одразу ж мусить виокремитися чіткіше. Тільки що дух живе – у сенсі Гумбольдта теж – ще й в інших діяльностях і можливостях. Якщо вважати мову однією з них, тоді мовлення – пізнане не з йому властивого – з мови – а відставлене у відношенні до іншого. Між тим це інше занадто значуще, щоб у наших роздумах про мову ми сміли залишати його поза увагою. Яку діяльність має на увазі Гумбольдт, коли розуміє мову як працю духа? Кілька речень, що стоять на початку § 8, дають відповідь:

«Мову слід розглядати не як мертвий *витвір*, а радше як *творення*, менше звертати увагу на те, що мова слугує для позначення предметів та виступає посередником для розуміння, а ретельніше віdstежувати її початки, тісно переплетені з внутрішньою діяльністю духа, та їхній взаємоплив.»

Тут Гумбольдт посилається на «внутрішню форму», яку він описав у § 11 і яка важкозрозуміла в його поняттях. Ми ж до

неї дещо наблизимося, якщо поставимо запитання: що таке мовлення як вираження думки, якщо ми його мислимо за його походженням із внутрішньої діяльності духа? Відповідь міститься в одному реченні (§ 20, с. 205), достатнє тлумачення якого потребує особливого роз'яснення:

«Якщо в душі насправді прокидається відчуття того, що мова – це не просто засіб до взаємного розуміння, а справжній *світ*, що його дух через внутрішню працю своєї сили утверджує між собою та предметами, тоді його дедалі частіше можна зустріти на цьому справжньому шляху і в нього помістити.» Праця духа, згідно з учением сучасного ідеалізму, – це твердження. Позаяк дух розуміють як суб’єкт і уявляють його в схемі відношення між суб’єктом і об’єктом, тоді твердження (теза) мусить бути синтезою між суб’єктом та його об’єктом. Отак утвержджене дає уявлення про цілість предметів. Те, що виробляє сила суб’єкта, через працю утверджує між собою і предметами, Гумбольдт називає «світом». У такому «світогляді» виражає себе рід людський.

А чому Гумбольдт розглядає мову як світ і світогляд? Та тому, що його шлях до мови визначає не стільки мова як мова, скільки прагнення історичного викладу цілості історично-духовного розвитку людини в її сукупності, а водночас і в її тій чи тій індивідуальності. В уривкові автобіографії з 1816 року Гумбольдт пише: «Вивчення світу в його індивідуальності й сукупності – от чого я прагну.»

Вивчення світу, спрямоване в таке річище, може черпати з різних джерел, бо виражальна сила духа діє в найрізноманітніший спосіб. Як одне з основних джерел Гумбольдт визнає й обирає мову. Вона, звичайно, не єдина з вироблених людською суб’єктивністю форм світогляду, але вона – та форма, чий визначальній силі треба приписати особливу значущість в історії розвитку людини. Тепер назва Гумбольдтової праці з огляду на його шлях до мови мовить чіткіше.

Гумбольдт пише «Про відмінність структури людських мов» та про цю відмінність, позаяк «духовний розвиток роду людського» перебуває під «її впливом». Гумбольдт заводить

мову про мову як про *один* із видів і *одну* з форм світогляду, виробленого в людській суб'єктивності.

Яку мову він заводить? Послідовність інтерпретацій, що мовлять мовою метафізики його епохи, в мові якої вирішальне слово має філософія Ляйбніца. Найчіткіше це виявляється в тому, що Гумбольдт, визначаючи сутність мови як енергії, розуміє її, однак, геть не по-грецькому в сенсі Ляйбніцевої монадології як діяльність суб'єкта. Гумбольдтів шлях до мови звертає до людини, крізь мову веде до іншого: до обґрунтування й викладу духовного розвитку людського роду.

Тоді як сутність мови, якщо її так розуміти, не виявить навіть мовної сутності: того способу, в який мова як мова суща, тобто є, тобто зібрана в тому, що мова в собі своєрідне дає сама собі як мова.

II

Якщо мислитимемо мову як мову, то позбудемося звичного дотепер підходу до розглядання мови. Ми вже більше не можемо розглядатися, вдаючись до загальних уявлень, таких, як енергія, діяльність, праця, сила духа, світогляд, вираження, в які ми поміщаємо мову як особливу категорію всього цього загалом. Замість того, щоб пояснювати мову як те чи те і так від неї втікати, шлях до неї хотів би дати змогу пізнати мову як мову. Її хоча й розуміють у межах сутності мови, але підходять до неї крізь інше, а не крізь неї саму. А якщо на противагу цьому зважатимемо на мову як мову, тоді вона вимагатиме від нас показати спершу все те, що належить до мови як мови.

Утім розклести в певному порядку те, що виявляє себе в мовній сутності, – це одне, і зовсім інше – зібрати погляд у те, що, виходячи з себе самого, єднає все те, що належить одне до одного, позаяк це єднальне надає мовній сутності своєрідну її єдність.

Тепер шлях до мови намагається чіткіше триматися про-відної нитки, що називає формулу: Мову як мову підвести до мови. Треба близче підійти до своєрідного мови. І тут мова

виявляє себе спочатку як наше мовлення. Тепер ми зважатимемо лише на те, щó, до того ж завжди й однаковою мірою, вільно чи невільно, мовить у мовленні.

До мовлення належать мовці, але не тільки так, як причина належить до наслідку. Мовці мають у мовленні свою присутність. Куди? До того, чим вони мовлять, до того ж вони перебувають у ньому, як у тому, що до них цілий час приступає. Це – люди і речі, і ті, й ті по-своєму, це – все, що тих зумовлює і тих визначає⁶. До цього віддавна мовлено раз так, а раз по-іншому, як те, що до нього мовлено, обговорене й проговорене, мовлене в той спосіб, як мовці мовлять один до одного, один з одним і до самих себе. А мовлене завжди багатоманітне. Часто це лише те вимовлене, що або тієї ж міті зникає, або якимсь чином зостається. Мовлене може бути пройдешнім, але воно може бути й віддавна вийшлім як увірене.

Мовлене в різноманітний спосіб випливає з немовленого, нехай то ще-не-мовлене чи те, що мусить залишатися немовленим у сенсі того, що залишається у віданні мовлення. Відтак здається, що в різноманітний спосіб мовлене відокремлене від мовлення і мовців і начебто з ними не пов’язане, тоді як воно мовленню і мовцям простягає те, до чого ті відносяться, хай би як вони перебували у мовленому немовленого.

У мовній сутності виявляється багатоманітність елементів і стосунків. Їх перерахували і все ж таки не розташували у відповідному порядку. У перебиранні, тобто в первісному перерахуванні, яке ще не рахує числами, виявилася взаємна належність. Перерахування – це розповідання⁷, що визирає на поєднувальне у взаємній належності й усе ж таки не може підвести його до виявлення.

⁶ Тут автор уживає дієслова, у яких він префікс відокремлює від основ, відповідно *be-dingen* і *be-stimmen*. В основі дієслова *bedingen* (з нім. – зумовлювати) лежить корінь *-ding-* (з нім. – річ), а в основі дієслова *bestimmen* (з нім. – визначати, призначати тощо) – корінь *-stimm-* (з нім. – налаштовувати тощо). Цей корінь лежить і в основі іменника *die Stimme* (з нім. – голос). (*Прим. перекладача*)

⁷ Іменники «перерахування» (*Zählen*) та «розповідання» (*Erzählen*) – однокореневі слова. (*Прим. перекладача*)

Оця нездатність мислячого погляду пізнati поєднувальну єдність мовної сутності має довгу історію. А тому й лишилася вона неназвана. Традиційні ймення для того, що мають на увазі під назвою «мова», називають її лише з того чи того погляду, який мовну сутність допускає.

Шукана єдність мовної сутності називається Aufriss⁸. Назва велить нам чіткіше зазирнути у своєрідне мовної сутності. Riss⁹ – це те ж саме слово, що й ritzen¹⁰. «Riss» ми знаємо часто лише у знеціненій формі, наприклад, як тріщину в стіні¹¹. Утім говіркою – einen Acker auf- und umreißen¹² ще й сьогодні означає: класти борозни. Вони розкривають ниву, що тайт у собі зародження й ріст. Auf-Riss¹³ – це цілість рис того рисунка, який всуціль поєднує розкрите, вільне мови. Обрис – це рисунок мовної сутності, поєднуваність показування, з якого мовці та їхнє мовлення, мовлене і його немовлене роз’єднані зувіреного.

Однак обрис мовної сутності навіть у своєму приблизному рисункові так довго прихований, що ми й не помічаємо, у якому сенсі про мовлення і мовлене вже – мовлено.

Хоча мовлення – це й озвучування. І його можна розглядати як одну з діяльностей людини. І те, й те – правильні уявлення про мову як мовлення. Але і те, й те залишмо наразі поза увагою, хоча не забуваймо, скільки вже часу звукове мови чекає на своє відповідне визначення; бо фонетично-акустично-

⁸ З нім. – обрис, рисунок, креслення, ескіз, абрис, план тощо. У подальшому це слово перекладено як «обрис», але для цілісного розуміння тексту важливе й походження іменника Aufriss від дієслова aufreißen (з нім. – розривати, роздирати, розчиняти (навстіж), роз’ятрювати (рану) тощо). (Прим. перекладача)

⁹ З нім. – розрив, розріз, діра, розколина, тріщина, щілина. Іменник – однокореневий з Aufriss (див. прим. 8). (Прим. перекладача)

¹⁰ З нім. – надрізувати, нашкрябувати, насікати тощо. (Прим. перекладача)

¹¹ Див. прим. 9. (Прим. перекладача)

¹² З нім. – досл. розривати й перевертати ниву. Дієслова «розривати» (aufreißen) і «перевертати» (umreißen) мають у своїх основах корінь -rei-, тобто вони однокореневі з іменниками Aufriss і Riss. Див. прим. 8 і 9. (Прим. перекладача)

¹³ Див. прим. 8 і 9. (Прим. перекладача)

фізіологічне пояснення звучання не пізнає його походження з передзвонутиші, а наведе в такий спосіб визначення¹⁴ звучання й поготів.

Але як мислені мовлення і мовлене у попередньому коротко-му розповіданні мовної сутності? Вони вже себе показують як таке, через що й у що щось починає мовити, тобто починає з'являтися, *позаяк щось сказане*. Казання і мовлення – це не одне й те ж. Хтось може говорити, говорить без угару, і все це ні про що не каже. А хтось мовчить, він не говорить і в немовленні може сказати багато чого.

А що таке *казати*? Щоб це піznати, ми змушені звернути-ся до того, що нам наша мова при цьому слові сама велить мислити. «*Sagen*¹⁵» значить: показати, зумовити появу, дати побачити і дати почути.

Указуючи на це, ми говоримо саме собою зрозуміле і все ж таки у всій своїй повноті не обмислене. Мовити-один-до-одного означає: щось одне одному казати, щось одне одному показувати, сказаному себе поперемінно ввіряти. Говорити-один-з-одним означає: разом про щось казати, одне одному те показувати, про що в обговореному свідчить те, що до нього заговорили і що воно з себе самого виявляє. Немовлене – це не лише те, що позбавлене озвучування, а й несказане, ще не показане, те, що ще не сягнуло з'яви. Те, що взагалі мусить застуватися немовленим, затримується у несказаному, як непоказувальне перебуває у прихованому, – це таємниця. Увірене мовить як присуд у сенсі наданого, мовлення якого навіть не потребує озвучення.

Мовлення як казання належить в обрис мовної сутності, що пронизаний способами казання і сказаного, а в ньому присутнє й відсутнє заявляє про себе, дає згоду або ж відмовляє: показує

¹⁴ В оригіналі – Be-stimmung (з нім. – визначення, позначення, призначення). Автор у цьому іменнику відокремлює префікс *be-* від основи, звертаючи відтак увагу на корінь *-stimm-*. Цей корінь лежить в основі таких слів, як die Stimme (з нім. – голос), stimmen (з нім. – голосувати, налаштовувати) тощо. (Прим. перекладача)

¹⁵ Із давньоверхньонімецької. Від цього дієслова походить сучасне німецьке *sagen* (казати). (Прим. перекладача)

себе або ж ховається. Загальне в обрисі мовної сутності – це різнорідне казання різного походження. З огляду на зв'язки казання мовну сутність ми називаємо в загальному *сказанням* і визнаємо, що ще й досі не видно того, що ці зв'язки поєднue.

Слово «сказання», як і деякі інші слова нашої мови, ми вживаємо тепер здебільшого у зниженному значенні. Сказання вживається як просте сказання¹⁶, чутки, не достовірне, а тому сумнівне. Тут «сказання» мислиться не так і не в тому суттєвому сенсі, що ми розуміємо під «Сказаннями про богів і героїв». А може, як «поважне сказання синього джерела» (Г. Тракль)? За найдавнішим уживанням цього слова, сказання ми розуміємо, виходячи з казання як показування, і вживаємо на позначення сказання, позаяк у ньому покоїться сутність мови, давнє, існування якого доведене, але зникле слово: *вказування*¹⁷. Pronomen demonstrativum¹⁸ перекладається як «указівне слівце». Жан Поль явища природи називає «духовним указівним перстом».

Сутнє мови – це сказання як вказування. Його показування не полягає в якихось знаках, а, навпаки, всі знаки беруть свій початок у показуванні, у чий місціні й задля чиїх намірів вони можуть бути знаками.

З огляду на будову сказання ми все ж таки не можемо показування винятково й однозначно приписувати людській діяльності. Показування себе як з'ява визначає присутність і відсутність присутнього будь-якого виду й виміру. Навіть там, де показування відбувається через наше казання, цьому показуванню як скеровуванню передує згода на показування себе.

Лиш тоді, коли наше казання ми обмислимо з цього погляду, виявить себе достатнє означення сутнього будь-якого мов-

¹⁶ Нім. die Sage – іменник з коренем -sag- в основі. Цей корінь лежить в основі й дієслова sagen (з нім. – казати). Крім того, нім. Sage ще означає «легенда», «переказ», «оповідка», а також «чутки», «розмови». (Прим. перекладача)

¹⁷ В оригіналі – die Zeige, іменник жіночого роду, утворений від дієслова zeigen (з нім. – показувати) на зразок die Sage (див. прим. 16). (Прим. перекладача)

¹⁸ З лат. – вказівний займенник. (Прим. перекладача)

лення. Мовлення знають як роздільне озвучування думки за допомогою мовних інструментів. Але ж мовлення – це водночас і слухання. Мовлення і слухання зазвичай протиставляють одне одному: один мовить, інший слухає. Але слухання супроводжує й оточує не лише мовлення як те, що в розмові відбувається. Одночасність мовлення і слухання значить більше. Мовлення із себе самого – це слухання. Це слухання мови, що ми нею мовимо. Відтак мовлення – це не водночас, а *спершу* слухання. Оце слухання мови передує всікому іншому наявному слуханню у найневидиміший спосіб. Ми мовимо не лише *мовою*, ми мовимо з *неї*. Таку здатність ми маємо лише тому, що ми вже колись слухали мову. Що ми там чуємо? Ми чуємо мовлення мови.

Але чи сама мова мовить? Як вона може це робити, коли вона не має мовних інструментів? А все ж таки *мова* мовить. Вона спершу і властиво слідує сутньому мовлення: казанню. Мова мовить кажучи, тобто показуючи. Її казання витікає з колись мовленого й дотепер ще не мовленого сказання, яке пронизує обрис мовної сутності. Мова мовить, сягаючи у всій місцевості присутності, і як указування спричиняє з них з'яву і зникнення того чи того присутнього. Відтак ми слухаємо мову в той спосіб, що ми годимося з тим, аби казала вона нам своє сказання. Хай би як по-інакшому ми слухали, хай би де ми щось чули, слухання – це завжди *давання-себе-сказати*, яке вже містить усяке почуте й уявлюване. У мовленні як слуханні мови ми повторюємо почуте сказання. Ми уможливлюємо пришестя його безгучного голосу, вимагаючи вже зарезервованого для нас звуку, тягнувшись до нього, його кличемо. Відтепер в обрисі мовної сутності могла б чіткіше заявити про себе принаймні одна риса, у якій ми помітимо, як мова як мовлення у її властиве забирається і відтак мовить як мова.

Якщо мовлення як слухання мови дає казати собі сказання, тоді це давання може ви-явити себе лише залежно від того, наскільки далеко й наскільки близько нашу власну сутність упущено в сказання. Ми його чуємо лише тому, що ми в нього належимо. Лише тим, хто йому належить, сказання надає слухання мови, а відтак і мовлення. У сказанні побутує таке

надавання. Воно дає нам змогу дістатися у здатність мовлення. Сутнє мови полягає у сказанні, що таку змогу дає.

А саме сказання? Чи воно – це щось від нашого мовлення відокремлене, куди ще треба прокласти місток? А чи сказання – це потік тиші, який свої береги, казання і наше його повторювання сам сполучає, утворюючи їх? Наши звичні уявлення про мову навряд чи знайдуть туди дорогу. Сказання – а чи не наражаємо ми себе на небезпеку, коли, намагаючись із нього мислити мовну сутність, підймаємо мову до фантастичної сутності, яка сама собою існує і якої ми ніде не знайдемо, доки тверезо мислитимемо над мовою? Але ж немає сумніву, що мова пов’язана з людським мовленням. Звичайно. Але яка та зав’язка? Звідки і як існує її зв’язувальне? Мова потребує людського мовлення і водночас вона – не такий собі витвір нашої мовленнєвої діяльності. Куди покоїться, тобто ґрунтуються мовна сутність? А може, шукаючи підґрунть, ми з нашими питаннями проходимо повз мовну сутність.

А чи взагалі сказання саме – це те у-покоювальне, що дає спокій взаємозалежності того, що належить у будову мовної сутності?

Перш ніж замислитися над цим, звернімо ще раз увагу на шлях до мови. На початку було окреслено: що чіткіше з’являтиметься мова як вона сама, то значущіше змінюватиметься і шлях до неї. Дотепер шлях мав характер ходи, що веде наші роздуми в напрямку до мови в межах дивного сплетіння, яке називає формулу шляху. Ми з Вільгельмом фон Гумбольдтом вийшли від мовлення і спробували спочатку уявити, а потім і виміряти сутність мови. Потім треба було оповісти те, що належить до обрису мовної сутності. Роздумуючи над цим, ми дісталися до мови як до сказання.

III

За допомогою оповіданого роз’яснення мовної сутності як сказання шлях до мови дістався мови як мови, а відтак і сягнув своєї мети. Роздумування залишило шлях до мови

позад себе. Так здається і так є, доки шлях до мови вважатимуть ходою мислення, що роздумує над мовою. Насправді ж роздумування бачить, що його лише підвели до шуканого шляху до мови і що воно ще навіть не стало на нього. Бо тим часом у самій мовній сутності показалося те, що каже: у мові як сказанні сущє щось подібне на шлях.

Що таке шлях? Шлях дає змогу дістатися. А сказання – це те, що нам, якщо ми його слухаємо, дає змогу дістатися до мовлення мови.

Шлях до мовлення сущий у самій мові. Шлях до мови в сенсі мовлення – це мова як сказання. Своєрідне мови тайтися відтак у шляхові, що як сказання тим, хто його слухає, дає змогу дістатися мови. Тими, хто слухає, можемо бути лише ми, оскільки у сказання належимо¹⁹. Надавання можливості дістатися, шлях до мови, походить уже з надавання можливості належати в сказання. Це надавання тайті властиво сутнє шляху до мови. Але ж як є сущим сказання, що здатне надавати можливість належати? Якщо це так, тоді сутнє мови, мабуть, заявило б про себе, тільки-но ми наполегливіше зважили б на те, що дало роз'яснення.

Сказання – це показування. У всьому, що до нас заговорює, що нас як обговорене й говорене спостигає, що нам себе ввіряє, що як немовлене на нас чекає, у тому, що *ми* мовили, існує показування, що уможливлює з'яву присутнього та зникання відсутнього. Сказання – це в жодному разі не мовне вираження навзгодін тому, що з'являється, навпаки, всяке з'явлення і зникання покояться в показувальному сказанні. Воно звільняє присутнє у відповідну йому присутність, вивільняє відсутнє у відповідну йому відсутність. Сказання пронизує й поєднує вільне просвітку, що його всяке з'явлення навідує, всяке зникання покидає, і що в нього будь-яка присутність і будь-яка відсутність мусять показатися, на себе вказати.

Сказання – це збирання багатоманітного в собі показування, збирання, що всяке з'явлення поєднує, і показування, що повсюдно показане змушує залишатися в себе самого.

¹⁹ У німецькій мові дієслова «слухати», «чuti» (*hören*) та «належати» (*gehören*) – однокореневі. (Прим. перекладача)

Звідки рухається показування? Це питання запитує забагато й зарано. Достатньо зважати на те, що в показуванні ворушиться і влагоджує своє рухливе. Тут нам не треба жодних тривалих пошукув. Досить буде просто пильного, пам'ятливого, а тому завжди нового погляду в те, що нам хоча й знайоме, однак ми навіть не намагаємося його знати, а щоб належно пізнати, то й поготів. Оце невідомо знайоме, всяке показування сказання в його рухливо зворушливому, – це для всякої присутності й відсутності вранішність того ранку, що лише з ним починається можлива зміна дня і ночі: найраніше й прадавнє водночас. Його ми можемо лише назвати, бо воно не толерує жодного роз'яснення; бо це місцевість усіх місць і простір-дії-часу. Його ми називаємо давнім словом і кажемо:

Рухливе в показуванні сказання – це явлення²⁰.

Воно приводить присутнє й відсутнє у відповідно їм властиве, з якого вони на ньому самому показуються й у свій спосіб перебувають. Таке явлення, що зворушує сказання як указання в його показуванні, зветься з'явленням²¹. Воно ви-являє вільне просвітку, що в нього присутнє може протривати, що з нього відсутнє може піти й у відході своє тривання зберігати. Те, що з'явлення виявляє через сказання, – це не дія і не наслідок якоїсь причини. Явлення, з'явлення, дієвіше за будь-яку дію, за будь-які роблення й спричинювання. Те, що зумовлює з'явлення, – це сама з'ява й нічого більше²². З'яву, побачену в показуванні сказання, не можна уявляти ні як випадок, ні як подію²³,

²⁰ Нім. Eignen – субстантивоване дієслово (з нім. – бути властивим, а також (як зворотне дієслово) – годитися, підходити, пасувати, бути придатним). (*Прим. перекладача*)

²¹ У німецькій мові слова «явлення» (das Eignen), «властиве» (das Eigene) та «з'явлення» (das Ereignen) – однокореневі. (*Прим. перекладача*)

²² Пор. Identität und Differenz. 1957 р., с. 28.

²³ Нім. das Ereignis походить від дієслова sich ereignen (з нім. – відбувається, трапляється, ставатися). Це дієслово походить від давньонімецького īrougen, що означає «привести перед очі». М. Гайдегер у своїх текстах уживає das Ereignis на позначення процесу з'явлення, появи тощо, а тому це слово в цьому виданні й перекладене як «з'ява».

її можна лише пізнавати в показуванні сказання як те, що надає. Немає більше нічого, до чого ще з'ява зводить, із чого її можна було б пояснити. З'явлення – це не вислід²⁴ (результат) з іншого, це – на-давання²⁵, чиє досягальне давання надає подібно лише до «Es gibt²⁶», що його і «уттія» потребує, аби як пристність дістатися у своє власне²⁷.

З'ява збирає обрис сказання й, розкриваючи, перетворює його на будову багатоманітного показування. З'ява – це найнепомітніше непомітного, найпростіше простого, найближче близького й найдальше далекого, що в ньому ми, вмирущі, впродовж усього життя перебуваємо.

З'яву, що існує в сказанні, ми можемо назвати лише так, що ми кажемо: вона – з'ява – являє²⁸. Якщо ми кажемо це, тоді ми мовимо нашою власною вже мовленою мовою. Ми слухаємо вірші Гьоте, які дієслово *eignen*, *sich eignen*²⁹ вживають із близькості до *sich zeigen*³⁰ і *bezeichnen*³¹, хоча й не з огляду на мовну сутність. Гьоте каже:

У сучасній німецькій мові воно вживається лише в значенні «подія», тому автор у цьому реченні й звертає увагу на те, що Ereignis не можна розуміти як «випадок» (Vorkommnis) чи як «подію» (Geschehen). (Прим. перекладача)

²⁴ Нім. das Ergebnis – іменник середнього роду, який має в своїй основі корінь -geb-. Цей корінь лежить і в основі дієслова geben (з нім. – давати). (Прим. перекладача)

²⁵ В оригіналі – die Er-gebnis, штучно утворений іменник жіночого роду на відміну від das Ergebnis (див. прим. 24). (Прим. перекладача)

²⁶ З нім. – е. Цю фразу автор подає у дослівному тлумаченні, що з німецької означає «воно дає». (Прим. перекладача)

²⁷ Пор. Sein und Zeit. 1927 р., § 44.

²⁸ В оригіналі – Es – das Ereignis – eignet, де das Ereignis (тут з нім. – з'ява) і es eignet (тут з нім. – воно являє) – однокореневі слова. (Прим. перекладача)

²⁹ З нім. – бути властивим, придатним, годитися, пасувати тощо. Ці дієслова однокореневі з das Eignen, das Eigene, das Ereignen (див. прим. 20, 21), das Ereignis (див. прим. 23). (Прим. перекладача)

³⁰ З нім. – показати себе. (Прим. перекладача)

³¹ З нім. – позначати. (Прим. перекладача)

Von Aberglauben früh und spat umgarnt:
Es eignet sich³², es zeigt sich an³³, es warnt³⁴.

(Забобонами і рано, й пізно оповите:
З'являється, себе показує, застерігає.)

В іншому місці – в іншій варіації:

Sei auch noch so viel bezeichnet³⁵,
Was man fürchtet, was begehrt,
Nur weil es dem Dank sich eignet³⁶,
Ist das Leben schätzenswert³⁷.

(Скільки б не мало позначень
Те, що жадають і чого бояться,
Що воно для дяки надається,
Уже тому життя і варто цінувати.)

З'ява надає вмирущим перебування в їхній сутності, через що вони здатні бути тими, що мовлять. Якщо під законом розуміти збирання того, що будь-чому дає змогу в своєму власному присутніти, у свое належне належати, тоді з'ява – це найпростіший і найсумирніший з усіх законів, сумирніший навіть від того, що Адальберт Штіфтер визнав «сумирним законом». З'ява – це, звичайно, не закон у сенсі норми, що десь там над нами тяжіє, не розпорядження, що встановлює порядок перебігу й регулює якийсь процес.

З'ява – це *той* закон, позаяк він умирущих збирає у з'явлення в їхній сутності і там їх тримає.

Через те, що показування сказання – це явлення, то й уміння слухати сказання, належність до нього покояться в появі. А щоб це розгледіти у всій повноті, сутність умирущих треба

³² Див. прим. 29. (*Прим. перекладача*)

³³ Див. прим. 30. (*Прим. перекладача*)

³⁴ Фауст. Трагедії п'ята частина. 5-й акт: Північ.

³⁵ Див. прим. 31. (*Прим. перекладача*)

³⁶ Див. прим. 29. (*Прим. перекладача*)

³⁷ «Великому герцогові Карлові Августу на Новий 1828 рік.»

мислити достатньо повно в усіх її зв'язках, а найперше, звичайно, з'яву як таку³⁸. Тут стане одного посилання.

З'ява з'являє вмирущих у своєму спогляданні людської сутності в той спосіб, що вона іх відступає тому, що себе обіцяє людині в сказанні звідусіль до утаєного. Відступання людини як тієї, що слухає, у сказання виявляє відтак свою характерну рису, а саме ту, що воно відпускає людську сутність у її власне, але тільки для того, щоб людина як та, що мовить, тобто та, що каже, відповідала сказанню, і саме з її властивого. Це: звучання слова. Казання вмирущих, що відповідає, – це відповідання. Кожне мовлене слово – це вже відповідь: зустрічне казання, казання, що йде навстріч, що слухає. Відступання вмирущих у казання відпускає людську сутність у потребу, з якої людина затребувана підносити безгучне казання в озвучування мови.

З'ява у відступанні дає казанню змогу дістатися мовлення. Шлях до мови належить до казання, визначеного зі з'яви. На цьому шляху, що належить до мовної сутності, тайтися своєрідне мови. Шлях – з'явлювальний.

Прокладати шлях, приміром, через засніжене поле, алемансько-швабською говіркою ще й досі називають *wëgen*³⁹. Це перехідне дієслово каже: утворювати шлях, утворюючи, тримати його напоготові. *Be-wëgen* (*Be-wëgung*)⁴⁰ у такому

³⁸ Пор. *Vorträge und Aufsätze* (1954 р.): *Das Ding*, с. 163; *Bauen Wohnen Denken*, с. 145; *Die Frage nach der Technik*, с. 13.

Сьогодні, коли геть не мислене й наполовину мислене відразу ж у якісь формі запроторюють до друку, багатьом видається неймовірним, що автор уже понад двадцять п'ять років уживає у своїх рукописах слово *Ereignis* (з'ява) на позначення викладеного тут. Викладене тут, хоча воно й просте в собі, спочатку важко мислити, бо мислення спершу мусить відвикнути від того, щоб занепадати в думку, буцімто «буття» тут мислиться як з'ява. А з'ява – це суттєво інше, позаяк багатше за всяке можливе метафізичне визначення буття. Зате буття з огляду на його сутнісне походження можна мислити зі з'яви.

³⁹ Дієслово з коренем -weg- (з нім. – шлях). (*Прим. перекладача*)

⁴⁰ *Bewëgen* (з літературної нім. – рухання, пересування, перевезення тощо), *Bewëgung* (з літературної нім. – рух) – іменники, утворені від дієслова *wëgen*, а тому тут вони означають: прокладання шляхів. (*Прим. перекладача*)

розумінні вже більше не означає: переміщувати щось звідти сюди і навпаки на вже прокладеному шляху, а: шлях до... спочатку створити, а відтак і бути шляхом.

З'ява з'являє людину в потребу для неї (з'яви) самої. Отож показування як з'явлювання явлення – це з'ява прокладання шляху казання до мови.

Прокладання шляху підводить мову (мовну сутність) як мову (казання) до мови (до звукового слова). Розмова про шлях до мови тепер уже більше не має на увазі, юже більше не має на увазі передусім, ходу нашого мислення, що роздумує над мовою. Шлях до мови в дорозі змінився. Він із нашої діяльності перемістився у з'явленну мовну сутність. Але зміна шляху до мови тільки виглядає для нас з огляду на нас як лиш допіру здійснене переміщення. Насправді ж шлях до мови завжди мав і має свою єдину місцевість у самій мовній сутності. А це водночас означає: шлях до мови, про який ішлося спершу, не стає закинутим, а лише через властивий шлях, через з'явлюально-явлюально-потребувальне прокладання шляху, стає можливим і потрібним. Через те, що мовна сутність як казання, яке показує, покоїться у з'яві, що нас, людей, передає спокоєві для вільного слухання, прокладання шляху казання до мовлення лише відкриває нам стежки, якими ми роздумуємо над властивим шляхом до мови.

Формула шляху: *мову як мову підвести до мови*, вже більше не містить лише одного дороговказу для нас, тих, що над мовою роздумують, а каже форму, загальний вигляд будови, куди, прокладаючи шлях, рухається мовна сутність, що покоїться у з'яві.

Якщо не замислюватися, а брати тільки на слух, то формула висловлює сплетіння зв'язків, у які вплутується мова. Здається, що кожна спроба уявити мову потребує діалектичних вивертів, щоб осягнути це вплутування. Такий підхід, що до нього формально вабить формула, не враховує, однак, можливості, замість того, щоб хотіти мову уявити, мислячи, тобто входячи в прокладання шляхів, побачити просте мовної сутності.

Те, що виглядає як заплутане сплетіння, коли його побачити з прокладання шляху, розв'язується у звільнювальне, що засвідчує з'явлене з сказанні прокладання шляху. Воно відв'я-

зує сказання для мовлення. Воно тримає йому вільним шлях, на якому мовлення як слухання йому, сказанню, відловлює те, що відповідно має бути сказане, і підносить одержане до звукового слова. Прокладання шляху сказання до мови – це розв’язувальна стрічка, що зв’язує з’являючи. Отож мова, розв’язана у своє власне вільне, може зайнятися єдино сама собою. Це звучить як балачка про єгоїстичний солігсизм. Але мова не ціпеніє сама в собі в сенсі самозакоханого самовідзеркалення, що ні про що не пам’ятає. Як сказання мовна сутність – це показування, що з’являє і що якраз себе й не бере до уваги, щоб отак показане звільнити у власне його з’явлення.

Мова, що мовить кажучи, зайнята тим, щоб наше мовлення, слухаючи немовлене, відповідало тому, що вона сказала. Отак і мовчання, що його часто вважають початком мовлення, – це вже відповідання⁴¹. Мовчання відповідає безгучному передзвонові тиші сказання, яке з’являє й показує. Сказання, що полягає у з’яві, – це як показування найвластивіший спосіб з’явлення. З’ява – вона каже. Відповідно мова мовить залежно від того, як розутаемничує себе чи ховається з’ява. Мислення, що мислить з’яви услід, ще може її припустити і все ж таки пізнати в *сутності* сучасної техніки, що її все ще називають дивним ім’ям *підставка*⁴². Через те, що вона ставить людину, тобто вимагає від неї обставляти все присутнє як технічну субстанцію, під-ставка суща у спосіб з’яви, і саме так вона ж її й змінює, бо всяке обставлення спрямоване в рахівниче мислення і відтак мовить мовою під-ставки. До мовлення ставиться вимога відповідати здатності присутнього бути обставленим у будь-якому напрямку.

Поставлене отак мовлення стає інформацією⁴³. Вона інформує себе про себе саму, щоб через інформаційні теорії забезпечити своє діяння. Під-ставка, всюдисуща сутність сучасної техніки, встановлює собі формалізовану мову, ту манеру інформування, за чисю допомогою людину вмонтовують, тобто вбудовують у технічно-рахівничу сутність, через що людина поступово залишає «природну мову». Навіть там, де інформаційна теорія мусить

⁴¹ Пор. *Sein und Zeit*, 1927 р., § 34.

⁴² Пор. *Vorträge und Aufsätze*, 1954 р., с. 31.

⁴³ Пор. *Hebel – der Hausfreund*, 1957 р., с. 34.

визнати, що формалізовану мову знову й знову спирають на «природну мову», щоб сказання технічної субстанції підвести до мови не через мову формалізовану, ця обставина для звичного самотлумачення інформаційної теорії – лише тимчасова стадія. Бо «природну мову», про яку тут доводиться говорити, вже наперед розглядають як іще не формалізовану, зате вже підведену під формалізацію. Формалізація, рахівнича здатність сказання до використання – це мета й мірило. «Природне» мови, запроторене у волю до формалізації й поки що визнане, пізнають не з огляду на початкову природу мови. Ця природа – це фітс, що, зі свого боку, полягає у з'яві, з якої сказання у своє рухоме сходить. Інформаційна теорія розуміє природне як брак формалізації.

Утім навіть і тоді, коли, йдучи довгим шляхом, усвідомлять, що мовну сутність ніяк не можна розчинити й розрахувати у формалізмі й нам доведеться відповідно сказати, що «природна мова» – це мова, що *не піддається* формалізації, – навіть тоді «природну мову» визначатимуть лише негативно, тобто з огляду на можливість чи неможливість її формалізувати.

А що, якщо «природна мова», яка для інформаційної теорії – це рештки, що лише заважають, свою природу, тобто сутнє мовної сутності черпає зі сказання? Що, якщо сказання замість того, щоб руйнівне інформації лише турбувати, її вже випередило з непридатної до застосування з'яви? Що, якщо з'ява – ніхто не знає, коли і як – стане *по-глядом*, чий просвітлювальний прблиск увійде в те, що є або що його таким уважають? Що, якщо з'ява через свій захід позбавить усяке присутнє придатності до застосування і забере його назад у йому властиве?

Кожна людська мова з'явилася у сказанні й у суворому сенсі слова, нехай і в різному ступені близькості до з'яви, як мова властива. Кожна властива мова, позаяк вона через прокладання шляху сказання надана, надіслана⁴⁴, а відтак наділена долею⁴⁵.

⁴⁴ Тут автор уживає прислівник (партицип II) *geschickt* від дієслова *schicken* (з нім. – надсилати, посылати тощо), який як віддієслівний прикметник має ще й значення «умілий, спритний, кмітливий». (Прим. перекладача)

⁴⁵ Тут автор уживає прикметник *geschicklich* (з нім. – умілий, спритний, кмітливий). Він однокореневий з іменником *das Geschick* (з нім. – доля, фатум; умілість, спритність, майстерність). (Прим. перекладача)

Немає жодної природної мови, яка була б мовою не наділеної, сама собою наявної людської природи. Кожна мова – історична, навіть і там, де людині не відома історія у ново-часно-європейському сенсі. Та й мова як інформація – це *не* мова сама собою, вона історична в сенсі її у межах теперішньої епохи, яка не починає нічого нового, а лише давнє, вже окреслене нового часу довершує в його крайність.

У з'явоподібному походженні слова, тобто людського мовлення, зі сказання полягає своєрідне мови.

Згадаймо наприкінці, як і на початку, слово Новаліса: «Якраз своєрідності мови, того, що вона зайнята тільки сама собою, – того ніхто не відає.» Новаліс розуміє своєрідне у значенні особливого, що характеризує мову. Через досвід мовної сутності як сказання, чиє показування полягає у з'яві, своєрідне дістаетсяться близькості явлення та з'явлення⁴⁶. Своєрідне одержує звідти своє первинне призначення, роздумувати над яким тут не місце.

Своєрідне мови, визначене зі з'яви, можна ще менше знати, ніж особливе мови, якщо знати означає: побачити щось, озираючи його, у повноті його сутності. Озирнути мовну сутність ми не здатні, бо ми, ті, що можуть казати лише кажучи вслід сказанню, самі належимо у сказання. Монологічний характер мовної сутності свою будову має в обрисі сказання, який не збігається, не може збігатися з «Монологом», що його мислить Новаліс, бо Новаліс уявляє мову діалектично з суб'єктивності в полі зору абсолютноного ідеалізму.

Але мова є монологом. Це каже тепер дві речі: мова – це *єдино* те, що властиво мовити. І вона мовить *самотньо*. Проте самотнім може бути лише той, хто *не* одинокий; не одинокий, тобто не відособлений, не ізольований, без будь-яких зв'язків. У самотньому якраз і сущий брак спільногого як найтісніший із ним зв'язок. «Sam⁴⁷» – це готське *sama*⁴⁸, грецьке *ἄμα*. Самотній означає: те саме в єдальному належності одне до одного.

⁴⁶ Слова «своєрідне» (нім. das Eigentümliche), «явлення» (нім. das Eignen) та «з'явлення» (нім. das Ereignen) мають в основі один корінь *-eigen-*, на що в оригіналі автор указує курсивом. (Прим. перекладача)

⁴⁷ Прикметниковий суфікс у складі прикметника *einsam* (з нім. – самотній). (Прим. перекладача)

⁴⁸ З гот. – той самий. (Прим. перекладача)

Сказання, що показує, прокладає шлях мові до мовлення людини. Сказання потребує озвучення у слові. А людина лише тоді здатна мовити, коли вона, належачи до сказання, його слухає, щоб, кажучи вслід, могти сказати слово. Те затребування і це казання вслід полягають у тому бракуванні, яке – ані простий брак, ані взагалі щось негативне.

Позаяк ми, люди, щоб тими бути, хто ми є, ув'язані в мовну сутність, а тому ніколи не можемо з неї вийти, щоб іще звідкись озирнути її, то мовну сутність ми бачимо лише настільки, наскільки вона бачить нас, наскільки вона нас зацвоїла. Те, що ми не можемо знати мовної сутності, – у традиційному понятті знання, визначеному з пізнання як уявлення, – це, звичайно, не вада, а перевага, що нас перетягнула в чудову місцину, у ту, в якій ми, ті, що затребувані для мовлення мовою, як *умируючі* мешкаємо.

Сказання не можна обрамити в інтерпретування. Воно вимагає від нас замовчувати з'явлювальне прокладання шляху, нічого не говорячи про мовчання.

Сказання, що полягає у з'яві, як показування – це найвластивіший спосіб з'явлення. Звучить як інтерпретація. Якщо чуємо лише її, тоді вона не каже нічого мислячого й нічого того, що його треба мислити. Сказання – це спосіб, у який мовить з'ява; спосіб не стільки як модус і вид, а спосіб як *мéлоς*, пісня, що співаючи каже. Бо з'явлювальне сказання підносить присутнє з його власності до яви, обіцює, тобто відпускає його в його власну сутність. Гольдерлін на початку восьмої строфі «Свята миру» співає:

Багато що з давніх-давен,
Відколи ми – розмова й слухаєм себе,
Довідалась людина; та скоро співом будем (ми).

Мову названо «Оселею буття»⁴⁹. Вона – чати присутності, позаяк її ява ввірена з'явлювальному показуванню сказання. Оселя буття – це мова, бо вона як сказання – це спосіб з'яви.

Щоб помислити над мовною сутністю, її належне казати за нею вслід, потрібна зміна мови, якої ми не зможемо ні домог-

⁴⁹ Пор. Brief über den Humanismus, 1947 р.

тися силою, ні вигадати. Зміна настає не через залучення новостворених слів та словниковых рядів. Зміна торкається нашого відношення до мови. А доля визначає, чи і як мовна сутність як прадавня звістка з'яви нас у неї утримує. Бо з'ява, пристосовуючи-тримаючи-себе-стремуючи, – це відношення всіх відношень. Тому *nashe* казання як відповідання завжди зостається у подібному до відношення. Відношення тут усюди мислиться зі з'яви і вже більше не уявляється у формі простого стосунку. Наше відношення до мови визначається з того способу, в який ми як затребувані належимо у з'яву.

Може, нам удастся дещо підготувати зміну нашого зв'язку з мовою. Досвід міг би прокинутись: будь-яке чуттєве мислення – це поезія, а всяка поезія – це мислення. І те, і те пов'язані одне з одним із того казання, що себе вже пообіцяло несказаному, бо це – думка як дяка.

Про те, що можливість зрілої зміни мови сягнула кола думок Вільгельма фон Гумбольдта, свідчать слова з його праці «Про відмінність структури людських мов...». Вільгельм фон Гумбольдт, як пише його брат у передмові, працював над цією працею «самотньо, поблизу однієї могили» до самої смерті.

Вільгельм фон Гумбольдт, чиєю глибиною поглядів у сутність мови ми не можемо переставати захоплюватися, каже:

«Використання вже наявної звукової форми для внутрішніх потреб мови... можна вважати можливим у середніх періодах формування мови. Той чи той народ через внутрішнє осяння та вдалі зовнішні обставини може своїй успадкованій мові надати настільки іншої форми, що вона стане цілком інакшою і новою.» (§ 10, с. 84).

Далі в іншому місці (§ 11, с. 100) сказано:

«Не змінюючи звуків мови, а тим більше її форм і законів, час через щораз більший розвиток ідей, через зростання сили мислення та через глибшу чуттєвість запроваджує в ній часто те, чого вона раніше не мала. Тоді в ту саму форму вкладають інший зміст, у тому самому вигляді подається щось геть інакше, за старими законами сполучуваності вимальовується по-інакшому диференційований хід думок. А що єдино незмінне – то це плід *літератури* народу, а в ній насамперед *поезії і філософії*.»

ШЛЯХ ДО МОВИ

Лекція належить до серії лекцій, які організовували в січні 1959 р. Баварська академія мистецтв та Академія мистецтв у Берліні, під заголовком «*Мова*».

Перед друком текст було виправлено і в деяких місцях доповнено. Уперше він був опублікований у четвертому числі *Gestalt und Gedanke* за 1959 р. (редакція Клеменса Графа Подевільса).